

GLASUL MINORITĂȚILOR

Anul II

Luna Mai 1924

Nr. 5

Nu e permis a trânti viitorul.

De Árpád Paál.

În liceul maghiar din Arad, degradat la școală particulară, din 830 elevi, 95 la sută au fost trântiți de către comisiunea examinătoare, delegată dela liceul de stat român. Între altele amintim și aceea, că această examinare cam brutală i-a costat pe părinți peste 200 mii Lei, sumă plătită ca taxă de examen. În deosebi accentuăm însă surprinderea neplăcută, spaima și disperarea alor aproape 800 familii maghiare, mai dureroasă ca orice cheltuială pecuniară. Este mai dureroasă ca orice, împingerea numeroaselor odrasle în nesiguranță, descurajarea dela învățământ și gonirea lor din credința producătoare de viitor a școlii. E înfiorător acest chin tragic, care trebuie să cutremure sufletele tuturor părinților și copiilor, cari sunt jertfele acestor examene.

E sigur, că procentul exagerat al copiilor căzuți la examene nu e o întâmplare naturală. În fine într'un oraș cultural, copiii unui oraș renumit pentru intelectualitatea lui, chiar și numai în urma influenței vetrei părințești, au adunat atâtea cunoștințe, ca să nu cadă la examene aproape în totalitatea lor. Apoi în școala aceea au propus profesori, demni de cultura orașului Arad, despre cari a presupune, că timp de mai multe luni nu ar fi putut da ceva știință copiilor, este imposibil. Nu și nu; aci n'au căzut copii, sau profesorii unei școli secundare maghiare, ci un regim extraordinar de rău, care s'a prezentat ca nefiind capabil de viață, ca împiedecând viața. Acest inconvenient poate fi bun pentru a duce la disperare copii și părinți, poate fi bun să ridice pretexte în contra școlii cu rădăcini

vechi și iubite, dar nu servește în nici un caz chestia umanității față de copii și a iubirii răspânditoare de știință. Inconvenientul acesta poate fi o politică îngrozitoare și mîncătoare de copii, dar nu o cultură, care se ostenește pentru copii.

Să privim nițel mai adânc în voința de viață instinctivă a sentimentului oamenilor și popoarelor. Trebuie să constatăm, că orice mișcare sufletească dela dragoste și până la știință, orice produs material dela simpla răcăire a pămîntului până la cel mai complicat sistem de muncă e numai pentru aceea, fiindcă prezentul vrea să crească copii pentru viitor și vrea să provadă copilul cu posibilitățile, cu modalitățile materiale și sufletești pentru viață. Acest instinct colosal e natural; tot acela, ce ar vroi să sugrume în mod preventiv viața copiilor, este o perversitate crudă. Și soarta popoarelor depinde dela aceea, ca să se afirme îmboldurile naturale și încolțirea popoarelor, ca să nu o înghețe perversități excepționale. De aci urmează, că și învățămîntul copiilor e mai mult, decât să se poată sugruma prin politică, fiindcă în învățămînt bate inima vie a temerei și a voinței viitorului. Cel care vrea să împiedece, să nimicească acest învățămînt, acela peste inima generației de azi înfinge pumnalul său în creierul științei viitorului. Acela, la drept vorbind, ucide, omoară copii.

S'ar putea zice la aceasta, că nu se vrea altceva, decât a crește copiii conform plăcerii și voinței altei națiuni, decât aceea, de care ține copilul. Pentru aceasta vor a face imposibilă educația acelu popor conform spiritului și limbei sale. Pentru aceasta trântesc până la 95 la sută pe cei ce învață în acel spirit și în acea limbă. Vor o cultură unitară și dacă națiunea respectivă nu cedează copii în favorul acelei culturi, atunci merită peirea. Deci prin trântirea celor 95% se atrage numai atenția generației viitoare asupra peirei ce o să vie.

Da, dar este o greșală la baza acestei afirmațiuni. Un popor cu spiritul și limba lui, cu cultura dezvoltată în acelea, este ceva natural. Este un organism în armonie sufletească și trupească, care își are legile sale de evoluție, din cari orice abatere poate avea fatale urmări tragice. Și dacă copilul vreunei națiuni îl facem să iasă, sau chiar îl smulgem din direcția acelei evoluții, aceasta e un risc, o încercare, dacă copilul rupt depe creanga sorții națiunei sale, va mai putea trăi? Cultura unitară o dă armonia culturai diferitelor națiuni și nu aceea, ca să

nimicim una dintre ele. Pentru dezvoltarea armoniei e nevoie, că fiecare cultură fazele sale de evoluție să le poată preda copiilor săi. Dacă nu este acest început, ba chiar se înlocuiește cu trântea de 95 la sută și cu aceea, ca învățământul se face imposibil, atunci se pune piedecă generației de azi, de a planta sufletul său în generația sa viitoare. Prin aceasta se produce un gol în formarea cursului de viață a unui popor, iar' acest gol însemnează mizerie, deces sufletească și depravare și nu duce viitorul acelei popor la cultura unitară de nivel înalt, ci elimină brusc din calea progresului acest viitor.

Cazul din Arad poate avea numai valoarea morală, că surprinderea îngrozitoare va putea aduce lumină asupra răutății sistemului aplicat. Va putea aduce lumină nu numai la cei pasivi, dar și la aceia, cari sunt activi în chestie. Acești activi se vor putea resgândi, ca întrucât doresc să servească cultura universală a omenimei, aceasta nu o vor putea duce la sfârșit prin împiedecarea învățământului, prin cauzarea suferințelor sufletești unui popor, îngrijit de soarta copiilor săi, ci că prin aceste va rezulta tocmai contrariul. Și dacă doresc a lucra după gândurile mari ale idealului lor național, aceasta se va ajunge nu prin nimicirea altor idealuri naționale, nu prin sugrumarea aceloră, ci prin aceea, că vor crea o viață intelectuală proprie atât de înaltă, încât acea va putea fi generoasă față de viața și viitorul intelectual al celorlalte popoare. Pentru cucerirea sufletelor, aceasta generozitate e calea aptă și nu împingerea viitoarelor generații în sforțări, în încercări și în temerea permanentă de nesiguranță.

Privind interesele școlilor maghiare din punctele de vedere adâncimii sufletelor și din instinctul, iubitor de copii, al popoarelor, evident vom găsi pe ambele părți modalitatea cea mai aptă pentru o eși din aceste sisteme școlare forțate. Aceste forțări aduc cu sine, că școlile renumite și bine bazate numai de-gradate la rangul de școli particulare și esupuse la voia sistemelor de examinare necunoscute pot funcționa. Școala desbrăcată din caracterul ei familiar și călduros, ajunge în puterea rigidităților capricioase, unde nu cunosc copilul, nu cunosc intimitățile drăguțe ale capacității lui, ci pun numai întrebări fără milă.

Școlile fiind isvorite din sufletul popoarelor, numai stând totdeauna în apropierea lui, vor putea da copilului cultura pentru

viitor. Autonomia iubirei părinților trebuie să se afirme totdeauna în toate școlile. Îngrijirea, dragostea și apropierea sufletului părintesc trebuie să aducă căldura internă și roadele funcționării școlilor. Dacă școala se depărtează, se sustrage acestora ori se izolează de aceasta, atunci viitorul care se încălzește în ea, se trânteste fără întrebări. Nu e permis să vedem astfel de lucruri triste. Trebuie școală, unde nu examinatori necunoscuți pun întrebări îngrozitoare și cu mare neîncredere, ci școli, unde copilul se interesează, el întreabă și este convins că la întrebarea lui va primi un răspuns, care îi va aduce folos pentru întreaga viață. Trebuie să ajungem timpul când vom avea astfel de școli ale sufletului, și cari izvoresc din iubire, și atunci generația de azi a popoarelor va lasă ca bază de cultură un suflet liniștit viitoarei generații.

Dar', dela încălzirea aceasta culturală, dela aceasta largă întemeiere de viitor, stă departe trântirea alor 95 la sută. Dar asupra celor, cari au procedat astfel, stă un sistem și acest sistem are diriguitori. Diriguitorii sistemului trebuie să recunoască odată eroarea lor, și caracterul dușmănos pentru popoare, al sistemului. Iar' cei, cari au suferit și sufer pe urma acestui sistem, să nu cadă în disperare. Trântirile nenaturale totuși nu sunt norme pentru viață, numai atunci când cădem în disperare. În loc de disperare trebuie să învățăm, să știm tot mai mult și să cautăm condițiunile de viață peste notele cari trântesc. Asupra școlii formale, în conștiința sufletelor și în încurajarea reciprocă a iubirei părinților și copiilor, trebuie să se creeze o școală specială pentru viață. Da: o școală pentru viață. Dacă trânteste copii noștri un sistem greșit școlar, să nu fie posibil căderea lor în viață.

Această gazetă se redactează de aparținătorii minorității maghiare. Deoarece însă credința noastră este, că chestiunea minorităților prezintă un interes general, cu plăcere dăm loc oricărei comunicări privitoare la minoritățile de rasă, religione și de limbă.

S'a înființat Asociațiunea Românească pentru Liga Națiunilor.

Ziarele din București aduc știrea despre înființarea unei Asociațiuni, care pe noi, minoritarii, ne interesează pe deaproape. La 16 Aprilie a. c. – spun rapoartele ziarelor – și-a ținut adunarea constitutivă Asociațiunea Românească pentru Liga Națiunilor.

La adunarea constitutivă a prezidiat d-l profesor Toma Ionescu și la ea au participat membrii consiliului și ai comitetului executiv ai Asociației, desemnați dintre frunțașii vieții intelectuale și politice române. Președintele Asociației în cuvântarea sa de deschidere a lămurit pe scurt rolul Asociației. „Este – a spus d-sa – un organ de opinie publică și ca atare el se adresează celor mai largi cercuri ale populației, fără deosebire de convingeri politice sau de clasă, pentru a propaga ideea pacifică a Ligei Națiunilor.” Face apel apoi la toți aceia, cari doresc să vadă Liga Națiunilor cât mai aproape de scopurile ei ideale, să se înscrie în Asociația românească.

Noi, minoritarii, pe cari ruinele încă fumegătoare ale lumii dispărute, soarta noastră precară și viitorul dubios ne dispune mai mult pentru această idee, salutăm cu bucurie nașterea pe pământul românesc a acestui organ social al păcii. Psihologicește se poate înțelege dorul nostru mai intenziv de pace, fiindcă noi, jertfele ideii naționale, noi simțim în măsură mai mare insuficiența idealului național față de toate problemele sociale ale veacului și necesitatea unei idei mai cuprinzătoare.

La noi găsesc deci un răsunset deosebit cuvintele d-lui rector Emil Pangrati, rostite la adunarea constitutivă: „Trebuie să înțelegem, că deasupra sentimentelor de neam există și un alt ideal, mai abstract, acela al păcii și al solidarității popoarelor.”

Așa simțim, că leagănul acestor idei generale, al păcii mondiale a popoarelor se găsește în instituțiile internaționale, de cari dorul de pace al popoarelor a înființat deja în ultimul deceniu al secolului trecut, iar mai târziu sub influența groazelor și învățămintelor războiului mondial le-a perfecționat prin

noui instituțiuni. Cea dintâi e Uniunea Interparlamentară, iar între cele înființate mai târziu, organul oficial: Societatea Națiunilor și pentru sprijinirea aceleia, asociațiunile și ligile înființate cu scop analog de cătră națiuni, cari au găsit un organ social de centru în Uniunea Asociațiunilor pentru Societatea Națiunilor. Asociațiunea română pentru Societatea Națiunilor, înființată acum, vrea să iee parte din această uniune.

Formațiunea nu e nouă în viața publică a României. Din cuvintele rostite de d-l Emil Pangrati aflăm, că a mai existat în trecut o asociațiune cu scopuri analoge, dar care după o activitate scurtă s'a desființat. Reportajul ziarelor nu amintește motivul, ce a determinat desființarea acestei instituțiuni, demne de soartă mai bună. Poate că indiferența publicului românesc cu care a primit instituțiunea nouă. D-l Emil Pangrati aceste le reproșează societății române și accentuiază, că trebuie învins acest scepticism și această indiferență.

Împărtășim vederile d-lui Emil Pangrati, fiindcă orice indiferență, orice scepticism, care se manifestă față de instituțiunea începătoare, dar de mare speranță pentru pacea națiunilor, pe de o parte este nedreaptă, pe de alta și neîntemeiată.

Dacă cercetăm evenimentele sociale și politice ale timpurilor prezente din punctul de vedere al filozofiei istoriei, vom constata ușor, că trăim timpurile *puterei pumnului* între națiuni, în care chestiile litigioase le rezolvă armele în favorul celui mai tare. Dacă în această privință există chiar vre-o excepție, aceea e atât de rară și se referă la chestii atât de neimportante, încât nu schimbă de loc caracterul timpului.

Ideea stăpânitoare a timpului: ideea națională, lucrează cu mijloacele atât de îngrozitoare ale nimicirii vieții, încât pe lângă aceste pare a fi naivitate cugetul păcii mondiale a națiunilor. Aceasta e cauza scepticismului la popoare, fiindcă văd, că față de arzenalele spiritului distrugător, idealul păcii stă fără sprijin și desarmat. Dar prezentarea faptelor în felul acesta se bazează pe o apreciere falsă. Fiindcă idealul păcii nu stă desarmat, deoarece acolo stă lângă el cea mai puternică armă a vieții: evoluția.

Dacă urmărim cursul evoluției și fazele ei dela omul primitiv al timpului anteistoric până la omul civilizată, care lucrează cu arma puternică a științei, este imposibil a nu ne opri la adevărul social-filozofic, decurgător din evenimentele istorice,

care se prezintă în fața noastră prin schimbarea temporală a omului și cu el a concepției, a lumii lui morale și psihologice. Ori timpul nu s'a schimbat; acelaș soare își aruncă razele pe noi, pe acelaș pământ stăm azi, ca omul timpurilor antemilenare. Chiar și împrejurările externe sunt la fel, în înțelesul, că parte din ele sau au stat în serviciul progresului, ori s'au putut încadra în acela, iar partea cealaltă a fost sau a putut deveni periculoasă pentru progres. S'au schimbat numai modalitățile, prin cari omul promovează chestia progresului și în schimbarea aceasta a modalităților se oglindește omul schimbat în mentalitatea sa morală și în viața sa sufletească.

Și chiar fiindcă omul prezentului nu-și poate închipui modalitatea, prin care s'ar putea elimina chestiile litigioase ivite între națiuni și state fără arme, acesta e motivul principal al scepticismului față de pacea între popoare.

Să ne gândim însă la cavalerul evului mediu, când domnea dreptul pumnului, la cavalerul, care prin puterea armei sale atăca averea vecinului, presupus mai slab, și la speculantul de bursă al zilelor noastre, care șezând la biroul său, cu un calcul rece, prin un atac de bursă bine pregătit, caută să obție foloase din pierderea altora. La urma-urmelor, nu e deosebire între ei. Și unul și altul are de scop câștigarea averei altora. Dar în modalitatea de executare este o deosebire a evoluției, fiindcă ce s'a considerat de natural în epoca puterii pumnului, înainte de a se desvolta puterea centrală și anume că cineva să ajungă la avantajii materiale prin sabia sa, dela care faptă nu s'a reținut nici chiar cavalerul cel mai distins, astăzi se numește tâlhărie, pentru care cel ce o comite, va suporta pedepse, pe când bursierul își poate face mereu, neconturbat calculațiunile sale, prin cari atacă averea altora. Iată un exemplu de schimbarea mentalității omenești, a judecării morale a modalităților. În fața cavalerului evului mondial s'a părut de imposibil ajungerea la acelaș scop prin alte mijloace, decât prin sabia sa.

La aceasta se referă Normann Angel în opul său renumit „Războiul e o afacere proastă”, când zice: „Strămoșii noștri tocmai atât de greu ar fi putut să creadă aceea, că averea și viața lor s'ar putea asigura și prin alte mijloace, decât prin puterea lor brutală, cum nu crede patriotul zilelor noastre, că și ratate internaționale ar putea asigura existența națiunilor.”

Așa suntem și cu teoria războiului în timpurile de azi.

E principiu cardinal al filozofiei sociale, că fiecare perioadă de evoluție își conține germenul rezolvirii problemelor, cari le-a scos la iveală, dar pentru rezolvirea cărora s'a dovedit de neputincioasă.

Astfel de instituțiuni în germine sunt instituțiile de pace ale timpurilor de azi, cari ar avea chemarea să elimineze conflictele de război.

Înainte cam cu 8 secolii, a trăit omenirea o perioadă în câțva asemănătoare celei de azi. Deosebirea între perioada aceea și cea de azi, e numai de evoluție. Atunci – cum amintisem deja – puterea individuală a pumnului era dominantă, care sprijinindu-se pe forța brută și pe sabie prin tendințele nelimitate de a se afirma, a răsturnat principii de drept și de religie, dacă interesele ei așa cereau. Și când puterea pumnului prin neînfrânarea sa a periclitat cursul evoluției sociale, din sânul evului s'a născut formula mântuitoare: „Treuga Dei” (Pacea lui Dumnezeu.) În fond însemna atât, că dela seara zilei de Miercuri până Luni dimineața în fiecare săptămână înceta puterea pumnului. Precum instituțiile de pace ale timpului prezent, așa și „Treuga Dei” stătea modestă în fața puterii pumnului și a sabiei. N'avea nici ea altă armă, decât credința în legea evoluției. Evoluția vieții a scos-o la iveală ca necesitate de progres, a trebuit deci să aibă rost în desfășurarea cursului social.

La lumina evenimentelor istorice astăzi vedem deja, că din germenul modest al „Treugei Dei” s'a dezvoltat mai târziu ordinea asigurării vieții și averii, care este baza principală neapărat de lipsă, a statelor moderne. Istoria deci ne oferă o dovadă puternică nouă, cari avem credință în ideea păcii între popoare, precum și în întruparea embrională a acestei idei, în instituțiile de pace de azi.

Dorința noastră de pace nu se oprește la ideile psihologice, ci sprijinită de faptele istorice și principii social-filozofice intră în lumea posibilităților. Chiar pentru aceasta trebuie să eșim din lumea teoretică a păcii omenimei și să pășim pe terenul faptelor. Trebuie să sprijinim orice mișcare, care tinde la realizarea acestui ideal al păcii. Trebuie să oferim deci sprijinul nostru Asociațiunii Române pentru Liga Națiunilor.

Apelul președintelui, care se adresează celor mai largi cercuri ale populației, cere numai sprijinul societății „fără deosebiri de convingeri politice sau de clasă”, deci nu se adre-

sează direct și minorităților. Se poate înțelege aceasta, fiindcă statutele Uniunii Asociațiilor pentru Societatea Națiunilor îngăduie minorităților și organizarea separată, cum e și faptul în Cehoslovacia și Estonia.

Că minoritățile noastre au uzat până acum de acest drept, se poate înțelege din situația lor politică încurcată. Ar fi fost aceasta o încercare grea din partea lor, fiindcă ar fi putut crește eventual neînțelegerea și terenul diferendelor. Dar astăzi deja, când națiunea majoritară și-a înființat organul ei de pace, așa credem, că și organizarea minorităților ar putea ajunge în stadiul de realizare. Cu drept credem, că vom găsi la această organizare sprijinul societății române, care a făcut primul pas în această direcție.

La aprecierea dorinței de pace a națiunii române este indiferent, dacă rădăcinile ei se întind în adâncimea societății române, sau dacă ea se bazează pe cumpănarea înțeleaptă a situației externe.* Tocmai atât de indiferente sunt din punctul de vedere al scopului și atacurile unor organe de presă românești, cari în serviciul intereselor de partid, critică neglijența comisă în trecut de guverne.

E important numai atât, că societatea română a eșit pe teren pentru a înființa organul social al păcii în scopul de a propaga ideea păcii.

Pentru aceasta, când salutăm călduros și îi urăm la activitate mult succes organului social român al păcii, totodată ne adresăm societății române, din care s'a născut această instituție, să binevoiască a sprijini cu toată puterea sa și cu greutatea sa morală minoritățile în a putea înființa organizațiuni cu scopuri analoge.

Sperăm aceasta, fiindcă atât pentru idealul păcii, cât și pentru aprecierea situației externe a României nu poate fi indiferent faptul, că orice mișcare, care ar tinde de din afară la conturbarea păcii se va izbi de dorul de pace solidar al minorităților României.

—rom.

* Cu aceasta se ocupă d-l Bacalbașa în *Adevărul* din 27 Aprilie.

Burdismul.

De Dr. Elemér Jakabffy.

În luna Martie a încetat din viață un bărbat român, care înainte cu două decenii ajunsese la un rol însemnat în viața politică maghiară.

Constantin Burdia era numele fiului de țăran, care din sergent de stradă a ajuns consilier de curte și deputat și care a reprezentat un tip și sistem, care după el se numise: burdism.

Principiul fundamental al acestuia e: valorificarea individuală, posibilitatea de a ajunge la favoruri materiale; în interesul reprezentării mai ușoare a unelor grupuri, a intereselor economice și culturale ale unor regiuni se pot jertfi și mărețele principii naționale, se pot trada conducătorii chemați și se poate trada individul aparținător minorității etnice, devenind unealtă în mâna guvernului majoritar șovinist.

Înainte cu un deceniu și jumătate guvernul maghiar spera, că va avea rezultate serioase din burdism. Și-a închipuit, că dacă își câștigă câțiva români, cum erau Burdia, Mangra și alții, prin ei și cu ei va rezolvi mai ușor chestia naționalităților.

Pentru aceasta pe Mangra l-a așezat în scaunul de metropolit și s'a făcut, că nu observă afacerile lui Burdia și consorțiilor, prin cari ei au ajuns la averi de milioane, dar cari au fost condamnate de toată lumea cinstită.

Rezultatul: o desamăgire amară!

Massele românilor au rămas lângă frunțașii lor adevărați, guvernul numai prin terorizare a putut să-i ajute pe burdiști la mandate de deputat — ceace mergea mai cu greu, decât a impune alegătorilor români chiar alegerea unui ungar cinstit — idealul național român a învins și Burdia a încetat din viață abandonat, uitat și fără doliul compatrioților săi.

*

Guvernul cehoslovac a operat în timpul din urmă cu d-nii Csánky—Neumann.

A crezut, că va putea rupe unitatea maghiarilor din Slovacia și Rusinco, dacă își câștigă câțiva conducători, cari să formeze apoi un partid nou.

Alegerile din Rusinsco au dat răspuns nimerit la această încercare: d. Csányky se poate retrage nimicitor de pe terenul vieții publice.

Minoritatea germană din România s'a împărțit în diferite grupuri. Sașii, șvabii din Banat, germanii din Bucovina și Besarabia au ajuns sub imperiul nou cu diferite trecuturi și mentalități.

De noua formațiune de stat la început sașii stăteau mai aproape, iar șvabii mai departe. Diferința aceasta cu timpul însă s'a eliminat spre a da loc la o idee unitară minoritară, care își apară drepturile și existența în mod conștient.

Și iată, și la germani se prezintă un Burdia, Csányky, în persoana d-lui Dr. Mihail Kausch.

Când proiectul de lege prezintă amenință cu peire toate școlile minoritare și toate forțele minorităților se pregătesc la o luptă disperată, d. Kausch găsește de nimerit a denunța, a da sprijin moral atacurilor senatorului Bianu și a trada pe conducătorii chemați ai germanilor.

Soartea meritată și-a ajuns-o și el. Exclus fiind din cadrele partidului, timbrat nu numai de cătră conducătorii germanilor din Banat, în contra cărora a conspirat, dar și de cătră întreaga opinie publică germană din România; acum nu mai e nevoie să joace în ascuns, acum poate adera în mod public la guvernul, pe care îl găsește atât de folositor poporului său.

Nu numai înțelegem, dar și aprobăm în măsură deplină, dacă conducătorii minorităților caută a afla înțelegere la guvern. Și condamnăm în chipul cel mai hotărît o politică minoritară, care se așează pe punct de vedere intransigent – șovinist. Dar în această greșală frunțașii germanilor n'au căzut nici când și nici nu vor mai cade.

D. Dr. Kausch deci motiv obiectiv și plângere bazată nu poate avea.

*

După toate acestea, oare mai trebuie să amintim pe cei doi *Géza*, ai noștri?

Auzim, că d. senator Szöts a intentat deja 11 procese de presă pentru a-și cârpi onoarea. Noi nu-i vom da motiv la al doisprezecelea. Mai bine închidem rândurile cu un adevăr politic: națiunile se pot vinde, se poate primi chiar și prețul vânzării, dar a livra o națiune, încă nimenea n'a fost în stare.

Caracterul averilor bisericii catolice.

De Ludovic Brösztel.

Caracterul averilor bisericii catolice este o chestie de istorie de drept. Expunerea ei o pretinde fraza aruncată din nou în viața publică, care amintește mereu originea de stat a bunurilor bisericești.

E noroc, că la judecarea faptelor de drept istoric, nu frazele, ci datele istorice sunt decizătoare și că trecutul nu se poate schimba după placul nimănu. Aceste date istorice anume dovedesc incontestabil, că a declara bunurile bisericești de proveniență de stat, prin urmare de bunuri cari se pot și sechestra de cătră stat, este cea mai mare greșală de drept-istorie, care poate obveni în rândurile greșelilor.

La expunerea naturii juridice a averilor bisericești ar duce prea departe dacă s'ar expune cu amănuntul dezvoltarea lor și diferitele titluri de drept, cum sunt: cumpărările, donațiunile private, schimburi etc. Dar nici nu e nevoie; e deajuns a cu' noaște înființarea averii bisericești sub Regele Ștefan cel Sfânt; donațiunile lui erau prima avere, care constituie și astăzi baza substanțială a averilor bisericești.

Din ce avere a făcut Ștefan cel Sfânt donațiunile bisericii, din ce a înființat episcopiile?

Acest fapt trebuie să-l căutăm la istorici pragmatici. Katona¹ vorbind despre averea episcopiilor și abațiilor înființate de Ștefan cel Sfânt, întreabă: de unde avuse Ștefan cel Sfânt chieltuielile și pământul necesar. Și răspunde: partea cea mai mare a Ungariei era averea lui, deci din ea a putut dona *fără știrbirea drepturilor altora*.

După istoriograful Ladislau Szalay²: Ștefan a donat bisericii bunuri, din ale a lui și din prada de război după învingerea lui Koppány, Gyula, Keán și Othum.

¹ Katona: Hist. Crit. Reg. Hung. 1779. I. pag. 117.

Despre bunurile lui Árpád scrie dr. Ioan Karácsonyi în opul comemorativ: Csánky: Árpád és az Árpádok. 1908. p. 137.

² Szalay: Istoria Ungariei. 1852. I. p. 107.

După Lányi-Knauz¹ fondul, din care s'au creat bunurile bisericesti, a fost cuprins în moștenirea familiei domnitoare maghiare.

Iuliu Pauler² astfel expune lucrurile cu amănuntul: Ștefan a ales de reședința primatului comuna Esztergom, deci reședința domnitorului lumesc. La sudost dela Esztergom, într'o regiune de mocirle între Dunărea și Tisa, asemenea pe moșia familiară a casei domnitoare Árpád, era Kalocsa; și aci a proiectat o episcopie... în ținutul episcopiei de Veszprém erau moșiile cele mai însemnate ale casei domnitoare Árpád și pentru aceasta a devenit aceasta oarecumva episcopia de casă a familiei regale.

După Porubszky³: partea cea mai mare a Ungariei era posesiunea casei domnitoare Árpád. Din aceasta făcând donațiuni bisericești Ștefan cel Sfânt și urmașii lui, averea acestora e de caracter privat și nu donațiuni venite dela stat, ca și averea nobililor privați, acărora antecesorii au primit moșiile drept donațiuni *din averea privată* a regilor din casa domnitoare Árpád.

Iata izvorul din care și-a luat originea averea bisericești noastre catolice: *bunurile private ale casei domnitoare Árpád*. Din aceste a fondat Ștefan cel Sfânt episcopiile precum după el, de exemplu, prințul Álmos din averea lui familiară a fondat prepozitura din Dömös, regele Géza I. abația din Garamszentbenedek și a. m. d. Din averea statului acestea nu s'au putut înființa din simplul motiv, fiindcă atunci nu existau încă bunuri de stat.

Spre a înțelege starea faptică, trebuie să ne gândim la situația secolilor X și XI, pe cât de caracteristică, atât de diferită de cea de azi. Poporul maghiar nomad a ocupat teritoriul, natural nu în stare cultivată, ci așa cum a fost lăsat de popoarele vagabonde, găsând numai păduri strevechi, câmpii și mocirle. Aci și-a construit corturile, ocupându-se cu vânatoare, pescuit și cu aventuri de război.

Teritoriul ocupat s'a împărțit între domnitor și familii așa că, conform documentelor, pământul întreg era al casei domni-

¹ Lányi-Knauz: Magyar Egyháztörténelem. 1886. I. p. 107. (Istoria bisericești maghiare.)

D. Ö. Dr. Karácsonyi: Sz. István király élete. 1904. p. 29. (Viața regelui Ștefan cel Sfânt.)

² Iuliu Pauler: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt, 1893. I. p. 40 și 53. (Istoria națiunii maghiare sub regile din casa domnitoare Árpád.)

³ Porubszky: A magyarországi kath. püspökségek, káptalanok, plébániák, zárdák javainak jogi jellege és alanya. 1871. p. 21. (Caracterul de drept și subiectul bunurilor episcopatelor, capațiilor, parohiilor și mănășturilor.)

toare Árpád și alor 108 familii. A vorbi despre o organizație de stat sau de bunuri de stat în acele timpuri ar fi a strămuta actuală situație de drept avansată în acele timpuri străvechi și primitive.

Statul, ca o unitate separată de totalitate, ca un organism, care lucrează în interesul totalității – zice Timon¹ – n'a existat în concepția popoarelor din evul mediu. Dar nici regele nu s'a considerat, ca fiind ceea ce e azi. În timpul vieții de stat atât de primitive – zice mai departe Timon – nu s'a considerat puterea regală moștenită de putere publică care se bazează pe dreptul public universal, exercitată de rege în interesul tuturor și cu care s'a investat regele în interesul totalității, ci mai mult de o putere personală a regelui, de putere privată.

Era deci o viață de drept cu totul alta, decât azi; altă situație, alte instituțiuni, alți oameni. În conformitate cu cele două feluri de averi private – averea casei regale și a familiilor – erau două feluri de armate: regale și familiare. Puterea regelui a crescut sau a slăbit în măsura în care s'a schimbat averea lui; de aci a venit d. e. slăbirea autorității regelui Andrei II, care a luptat cu criză de bani și a fost nevoit să distribue marea parte a bunurilor familiare, și autoritatea lui Bela III, care a luat în căsătorie pe fica regelui francez, dispunând de considerabilă avere privată.

Fiind donate bunurile bisericesti din *averea privată familiară* a casei Árpád, acele în nici un caz nu se pot numi de bunuri originare dela stat. Pentru aceasta a putut să pronunțe Ștefan cel Sfânt în legile sale: bunurile bisericilor stau sub scutul regelui, tocmai ca și celelalte, cari se țin de averea lui moștenită; pentru aceasta documentul de Tihany numește teritoriile donate mănăstirii de „lunci regale”, „păduri regale”.²

Convingerea barată pe actul de fundațiune a mănăstirii călugărițelor din Valea Veszprém, a doctorului Karácsonyi, specialist al acestor timpuri, este că primii regi nu au donat bisericilor imobile (având acele pe atunci valoare mică), ci numai iobagi și împreună cu aceștia, ca adaus, s'a dat pământul. Tot aceasta o dovedește și istoriograful Dr. Ladislau Erdélyi. Mai târziu, începând dela secolul XII, biserica însași a mai câștigat

¹ Timon: Magyar alkotmány és jogtörténet. 1903. p. 106–107. (Istoria constituției și dreptului maghiar.)

² Marczali: A magyar történet kútfoi. 1902. p. 64, 77 și 82. (Isvoarele istoriei maghiare.)

bunuri, astfel că jumătate din bunurile bisericești nu e donațiune și bunuri câștigate.

Astfel stând chestia conform dovezilor istorice, Acsády și Kossutányi au afirmat ceva, ce nu corespunde adevărului, când au zis despre episcopiile din epoca Sf. Ștefan că: baza materială, averea imobilă a dat-o regele, care din imensele bunuri de stat a donat foarte mult bisericeii.

Pe timpul acela n'a existat avere de stat, nici „bunuri imense de stat”; așa ceva numai mai târziu, prin dezvoltarea principiului coroanei sfinte, la sfârșitul epocii regilor din casa domnitoare Anjou începe a obveni.

Ce anachronisme: stat, necesități publice de stat, bunuri de stat în timpul casei domnitoare Árpád, la un popor de pescari și vânători!

Așa nu se poate dovedi originea de stat a bunurilor noastre bisericești.

Antoniou Günther, în monografia sa clasică¹ la timpul său a arătat cu amănuntul, că în totală necunoștință a dezvoltării dreptului de proprietate, pentru judecarea felului averilor noastre s'au aplicat teorii de drept germane, cu totul străine. Iar' aceasta e o grașală mare. Dreptul de proprietate german s'a dezvoltat în baza dreptului feudal, la noi nu; pe când acolo averea se dădea numai în uzufruct subvazalilor și putea fi reluată, la noi baza de drept a proprietății ducelui și familiilor era ocupațiunea, deci era o avere particulară adevărată și de care nu se putea atinge niminea.

Ceeace biserica a primit pe atunci din averea particulară a casei domnitoare, a avut caracter de avere de „sălaș”, deci constituia o avere irevocabilă, care nu se putea relua nici chiar de către rege și nu s'a putut folosi pentru alte scopuri. Caracterul aceasta al averei noastre bisericești s'a remarcat în toate legile vechi și este exprimat și în *Tripartitum*.

Situația de drept a catolicilor este deci lămurită și nu se poate întuneca prin fraze și teorii juridice false. Bunurile noastre nu obvin, nu sunt avere originară dela stat, ci s'au donat *din averile particulare a casei domnitoare* și au crescut prin câștiguri ulterioare, tocmai așa, ca și *averea particulară* câștigată pe

¹Günther: Die kath. Autonomie in Ungarn. 1901, Mainz.

titlu drept, a oricărui particular. E avere, de care a avut mai mare folos sute de ani, cultura.

În numele științei protestăm deci în contra falșificării evoluției de drept și în contra răspândirii frazelor false, cari sunt în contradicere cu cunoștințele istorice dezvoltate de azi. Noi catolicii respectăm averea altora, să respecteze deci și a noastră.

Oradea-Mare, luna Mai 1924.

Decis internațional în chestia coloniștilor germani din Polonia.

De Elemér Nemes.

(Continuare.)

În articolul premergător am expus procedura pregătitoare a Tribunalului Permanent Internațional la expertiza, care s'a dat în chestia jicnirii coloniștilor germani din Polonia. Desbaterea în fond a cauzei o conține partea următoare a procesului verbal.

În ce privește întrebarea întâia înaintată la Tribunalul Permanent – și anume că oare faptele enumerate în punctele *a*) și *b*) ale hotărârii Consiliului Societății Națiunilor (Vezi *Glasul Minorităților*, anul II luna Aprilie pagina 16.) țin de competența Societății Națiunilor conform tratatului încheiat la 28 Iunie 1919 în Versailles între Statele Unite Americane, Imperiul Britanic, Franța, Italia, Japonia și între Polonia – la aceasta Tribunalul Permanent a răspuns cu „da”.

Tribunalul Internațional a constatat anume, că conform articolului 93 al tratatului de pace din Versailles:

„Polonia acceptează și prin aderarea ei asigură înregistrarea dispozițiunilor în tratatele încheiate cu Puterile Aliate, pe cari Puterile le vor crede necesare pentru ocrotirea intereselor locuitorilor din Polonia, cari se deosebesc de majoritatea populației prin rassă, limbă sau religiune.”

Constată mai departe că în tratatul minoritar încheiat între Puteri și Polonia – a cărui introducere arată, ca Puterile au reușit prin armatele lor a restabili independența Poloniei, de care

s'a frustat pe nedreptul – în articolul 1. „Polonia se obligă a recunoaște drept legi fundamentale dispozițiunile cuprinse în articolii 2–8; că nu vor fi în contradicere și contrare cu aceste dispozițiuni nici o lege, ordonanță sau act oficial și că față de aceste nu vor fi valabile legi, ordonanțe sau acte oficiale.” Asemenea în articolul II „Polonia se obligă a asigura deplina protecțiune cu privire la viața și libertatea tuturor locuitorilor din țară, fără considerare la origine, naționalitate, limbă, rassă sau religie.”

Punctul întâiu al articolului 7 prevede, ca „fiecare cetățan polon, fără deosebire la rassă, limbă sau religie, în fața legilor e egal și se bucură de aceleleaș drepturi civile și politice.”

Articolul 8 prevede, ca „cetățenii poloni, cari țin de minoritățile de rassă, religie sau limbă, de drept și de fapt se bucură de tratamentul și ocrotirea egală cu ceilalți cetățeni poloni.”

Tribunalul mai constată, că articolul 12 din Tratatul Minoritar conține următoarele dispozițiuni:

„Polonia aderă la aceea, că – întrucât dispozițiunile capitolelor 1 și 2 s'ar referi la persoane, cari țin de minoritățile de rassă, religie și limbă, aceste dispozițiuni sunt obligațiuni cu caracter internațional deci stau sub ocrotirea Societății Națiunilor. Aceste dispozițiuni nu se pot schimba fără aprobarea majorității Consiliului Societății Națiunilor. Statele Unite Americane, Imperiul Britanic, Franța, Italia și Iaponia se obligă, că nu vor denega aderarea lor nici unei modificări a articolelor susamintiți, cari s'au acceptat în formă corespunzătoare de cătră majoritatea Consiliului Societății Națiunilor.”

„Polonia aderă la aceea, ca fiecare membru al Consiliului Societății Națiunilor să aibă dreptul de a atrage atențiunea Consiliului la violarea sau pericolul violării acestor obligațiuni luate și că Consiliul să aibă drept a proceda și a dispune cele necesare și convenite în cazurile date.”

„Afară de aceea Polonia aderă la aceea, că în cazul, când s'ar ivi o divergință de păreri în chestiile de drept și de fapt referitor la acești articoli între Guvernul Polon și Principalele Puteri Aliate, sau orice altă Putere, care e membru al Consiliului Societății Națiunilor, aceasta se va considera conform art. 14 al Documentului Tratatului ca discuție cu caracter internațional. Guvernul Polon aderă la aceea, că orice chestie discutabilă de felul acesta să se înainteze Tribunalului Permanent, dacă partea

adversară ar cere-o. In contra decisului Tribunalului Permanent nu se poate apela și decisul e valabil tocmai așa, ca și decisele aduse conform art. 13 al Documentului Tratatului.”

Din toate acestea Tribunalul scoate în evidență, că stipulațiunile amintite, întrucât se referă la persoanele apărținătoare minorității etnice, de religie și limbă, au *caracterul obligațiunilor internaționale și stau sub protecția Societății Națiunilor*; mai departe că Polonia recunoaște dreptul fiecărui membru al Societății Națiunilor de a atrage atențiunea Consiliului asupra violării sau asupra pericolului de violare a acestor obligațiuni.

Tribunalul constată, că jicnirea din chestie s’a adus de fapt la cunoștința Consiliului. Că prin care dintre membri și în ce formă s’a făcut aceasta, Tribunalul găsește de superfluu să o precizeze. Este cert, că reprezentanții alor trei puteri au ținut desbateri pentru lămurirea chestiei, reprezentantul Braziliei, da Gama a luat cuvânt în chestia aceasta, iar’ Consiliul a deferit chestia pentru lămurire iuridică unei comisii constătoare din 4 membri. Și este cert, că Consiliul totatunci a început luarea măsurilor și emiterea îndrumărilor, „cari s’au arătat necesare și efective în cazurile date.”

Din acestea se poate constata clar, că Consiliul în deprinderea corectă a drepturilor de dispunere, asigurate prin articolul 14 al Tratatului, a transpus chestia Tribunalului spre lămurirea întrebărilor iuridice, de cari depinde procedura de mai departe.

Tribunalul constată după aceasta, că „In ce privește chestia competenței, așteaptă decis și o alte chestie, dacă în cazul prezent obvine vre-un fapt, care constituie violarea sau pericolul violării obligațiunilor cuprinse în art. 12. – Tribunalul este de părerea, că cazurile ce-i stau înainte, întrunesc lămurit criteriile unui asemenea caz.”

Cum s’a putut vedea, art. 7 al Tratatului pronunță, că fiecare cetățan polon, fără considerare la rassă, limbă sau religie este egal în fața legilor și se bucură de aceleași drepturi civile și politice. *Expresiunea «drept civil» conține și drepturile câștigate prin contracte, cari se referă la posesiuni ori uzufruct de bunuri, fie ele averi imobile sau mobile.*

Conform articolului 8, minoritățile etnice de drept și fapt beneficiază de acelaș tratament și de acelaș garanții ca ceialalți cetățeni poloni.” Faptul că în textul legii polone votate la 14 Iulie 1920 nu obvine deosebirea de rassă și că în câteva cazuri

legea se aplică și față de supuși poloni, cari nu sunt germani și cari au cumpărat coloniile dela proprietari originari germani – nu schimbă întru nimic meritul chestiei. Articolul 8 se referă deadreptul la doleanțele cu caracterul celor din cazul prezent. *Trebue să domnească o egalitate faptică și nu numai egalitatea aperaturei a formelor iuridice și în acest sens trebue încunjurat tratamentul deosebit, ce ar putea rezulta din textul legii.*

Articolul 5 din legea votată la 14 Iulie 1920 prevede expulzarea din averile din chestie a persoanelor, cari le-au câștigat prin cumpărare cu contract dela proprietari, căroro conform art. 1 al legii, statul polon le-a succedat ca proprietar. Din acest articol 1. se poate constata, că proprietarii, în a căror loc a intrat statul polon, erau statele germane.

La judecarea acestei chestiuni formează punct de vedere fundamental faptul, că persoanele, acăror drept se trage acum la îndoială, sunt totalitatea unor indivizi aparținători rasei germane, cari în senzul legilor prusiane din 1886 și a dispozițiilor următoare, au fost colonizate pe baza contractelor încheiate cu Statul Prusiac pe pământurile din chestie. În tot cazul *aceasta e baza adevărată*, că Polonia discută contractele cari sunt în cercetare și le declară de nevalabile.

Deci – deși legea nu pronunța *expressis verbis*, că persoanele expulzate din pământurile lor sunt *de naționalitatea germană*, totuși constatarea că de fapt sunt germani, urmează și din textul legii. Aceasta se poate constata ca fapt încontestabil din dovezile cari se afla în fața Tribunalului. E adevărat și aceea, ceea ce afirmă de altfel și Polonia, că persoanele, acăror drepturi sunt în discuție, s'au colonizat spre a servi o politică de germanizare, ceea ce reese și din natura dispozițiilor iuridice, pe baza căroro s'au încheiat contractele. Iar' scopul executării legii votate la 14 Iulie 1920 era să înceteze cele întimplare mai de mult, întrucât s'a pretins dela coloniști părăsirea vetrelor lor cu scop de degermanizare. Deși o astfel de dispoziție se poate înțelege, *tocmai aceasta e*, ce Tratatul Minoritar a intenționat să împiedece. Fiindcă scopul acestui. Tratat nu e altceva, decât să astupe izvorul periculos al suprimării, al doleanțelor și litigiilor, să împiedece ura de rasă și religie, cari fără acest Tratat ar fi putut avea teren liber, apoi și apărarea situației create prin Tratat și chiar pentru aceasta s'au așezat minoritățile sub protecția imparțială a Societății Națiunilor.

În cele următoare Tribunalul dorește a lămuri un alt punct de vedere.

Polonia afirmă, că dispozițiunile sale față de coloniști urmează din exercitarea drepturilor câștigate prin Tratatul de Pace, în deosebi prin articolul 256 și că interpretarea acestui Tratat de Pace nu cade în competența Consiliului Societății Națiunilor, nici atunci, dacă e în conex cu Tratatul Minoritar.

Tribunalul nu poate împărtăși părerea aceasta.

Scopul principal al Tratatelor Minoritare e, a asigura respect față de drepturile minorităților și a împiedeca un tratament deosebit față de ele, deci și unele dispozițiuni ale Poloniei. Este indiferent, la ce drepturi se referă jicnirea, urmeze aceea din măsuri legislative, juridice, administrative sau din obligațiuni internaționale. Dacă Consiliul ar abdice de competența sa, când obiectul înaintat lui implică necesitatea unui decis decurgător din obligațiuni internaționale, în acest caz Tratatul Minoritar ar pierde foarte mult din valoarea lui. Interesele Poloniei cer o interpretare restrânsă a Tratatului, ceea ce însă Tribunalul nu poate judeca la fel. În articolul 93 al Tratatului de Pace Polonia a aderat la constituirea unui contract special în scopul ocrotirii intereselor minorităților de rasă, limbă și religie. Aceasta garanță a ocrotiri iar deveni îndată dubioasă și hipotetică și ar înceta aplicabilitatea Tratatului Minoritar, dacă cazul care a provocat plângerea s'ar ancheta pe baza condițiunilor Tratatului de Pace, cari nu se referă în special la minorități. Că protecția garantată să fie hotărâtă și efectivă, e lucru principal, ca Consiliul, când se desbat chestiile Tratatului Minoritor, să aibă competență din caz în caz a cerceta și interpreta legile și tratatele, cari se referă la drepturile, cari au suferit jicnirea. *Deși cazul prezent Guvernul Polon il interpretează ca privind articolul 256 al Tratatului de Pace, Tribunalul totuși este de părerea, că interpretarea diferitelor dispozițiuni ale Tratatului de Pace și a acordurilor internaționale, cari stau în legătură cu ele, trebuie să se aducă în armonie cu hotărârile Tratatului Minoritor.*

Igazfalva, luna Aprilie 1924.

Proiectul învățământului primar.

De Dr. Kelemen Gál.

Pregătirea legii.

Avem înaintea noastră proiectul de lege al dlui ministru de instrucțiune publică Anghelescu, proiect menit a organiza și ridica învățământul primar al României. La prima privire se remarcă importanța și însemnătatea deosebită din punctul de vedere al vieții de stat și din acela al ridicării nivelului culturii populare. Școala primară dă baza culturii elementare, ea investează sufletul generației viitoare cu principiile științei, de care are neapărată nevoie în viață. Nu va fi deci fără interes pentru cetitorii noștri de a privi în școala, care va pregăti sufletul și mintea concetățenilor viitori la luptele vieții.

Înainte de toate să fie permis a spune câteva cuvinte despre modul cum se pregătește legea pentru pregătirea unui proiect de lege, atât de important. Două metode ne putem închipui. Unul e, că ministrul comunicând principiile fundamentale și tendințele generale ale legii, prin funcționarii săi elaborează un proiect, aceasta îl publică în cercul cel mai larg și invită opinia publică la criticarea proiectului prin organele de presă. Puncturile de vedere, părerile și dorințele astfel manifestate le ia în considerare, le cenzurează, cele nimerite și bune le acceptă, le încadrează în textul definitiv al proiectului și astfel îl depune pe masa Corpurilor Leguitoare.

Metoda cealaltă e, că invită la o anchetă presa și pedagogii, (învățători, profesori și profesori de universitate, cari se ocupă cu pedagogia), le prezintă intențiunile sale, schițează planurile și îi invită să-și dea părerea. Astfel se aglomerează cele mai diferite planuri și concepții valoroase, origine din puncturi de vedere diferite, cari se înșiră în procesul verbal dresat ca memoriu și cari oferă apoi comisiunei de elaborare o adevărată comoară a concepțiilor. Are și un alt avantaj acest sistem. Reprezentantul proiectului de lege cunoaște astfel deja bine înainte părerile diferitelor cercuri interesate, asemenea și dorințele și

îngrijorările lor, aceste le poate imobiliza înainte, eventual le ia în considerare, astfel depunerea proiectul pe masa parlamentului nu va fi un salt în întuneric și se vor ocoli marile greșeli fundamentale.

Iată însă, că dl. Anghelescu nu a urmat nici una din aceste metode. A închis proiectul de lege în fața publicității cu zăvor-dublu, iar reprezentanții bisericilor maghiare înzadar au cerut în repetate rânduri verbal și în scris publicarea cel puțin a principiilor fundamentale ale proiectului, spre a putea vorbi la el și spre a nu fi aduși în fața faptelor împlinite prin proiectul de lege. Orice cerere era zadarnică.

Asupra acestora nu ne mai tânguim, constatăm numai pe seama istoriei. Să trecem mai bine la examinarea proiectului.

Unificare.

Proiectul de lege e însoțit de o motivare detaliată și bine dezvoltată, bogată în reflexiuni istorice și cu referire la exemple din străinitate. Aceasta motivare pornește – foarte corect – de acolo, că după terminarea norocoasă a războiului s'a prezentat ca o necesitate istorică chestia învățământului primar. Germania, Italia și Austria au găsit de asemenea de prima lor datorie organizarea învățământului. România mică și rar locuită a devenit după război un stat puternic, mare și cu populație numeroasă, deci trebuie să se scape de rușinea analfabetizmului considerabil. Însă în statul cu o limbă s'au încorporat acum în număr considerabil cetățeni cu altă limbă maternă. S'a unit întreaga națiune română dar între hotare au ajuns și alte popoare, cari au stat sub influența altor culturi, iar' deosebirea aceasta – cum zice dl. Anghelescu – „slăbește conștiința națională.” Pentru aceasta va înlocui cele patru tipuri de școli, existente în prezent „cu un tip unitar spre a unifica sistemul învățământului.”

Acest principiu îl sprijinește cu motivarea proiectului din 1886 al dlui Dumitru Sturdza. Conform acestuia „școala e o instituție publică organică, singura baza a ei e: statul, singurul scop: întărirea și asigurarea statului. Anghelescu așteaptă dela unificarea astfel bazată, armonizarea sentimentelor tuturor cetățenilor, pentru că în înțelegere reciprocă să trăiască lângă o altă pașnic și fraternicește și înțelegând limba statului să adere toții sincer țării românești.

Acceptăm scopul dlui Anghelescu; adaugăm însă: nu *unificarea școlilor* e calea, prin care s'ar putea ajunge mai ușor și mai curând la țintă. Și la chestia aceasta avem pe partea noastră un distins reprezentant al științei române, pe dl. Vladimir Ghidionescu, profesorul de pedagogie al universității din Cluj, care a criticat proiectul de lege dintr'o perspectivă largă și în mod nimerit în numerii din 22, 23, 24 și 26 Februarie a. c. ai *Adevărului*, constatând, că prin unificarea proiectului de lege « *nu vom putea ajunge la înțelegerea sufletească și culturală, adevărată și definitivă* ». Cum zice D-sa: „nu se pot face reforme, ca în România de eri,” fără luarea în considerare și fără respectarea împrejurărilor și necesităților provinciilor noi. „Fiindcă – zice – nu trebuie să uităm, că în țară sunt insule compacte de minorități etnice, cari stau în veșnică luptă culturală cu noi, între alte condițiuni, cum erau micile colonii străine, cari au trăit în țara noastră pân' acum, și Corpurile Leguitoare trebuie să regândească la aceste minorități nu numai atunci, când aduce legi pe seama lor, dar și atunci când își construște reforma școlilor sale.”

Importanța fundamentală a chestiei merită o reprivire istorică generală. Pornesc din art. 2 al proiectului de lege. Conform acestuia sunt: școli de stat (publice) și școli particulare, admise de stat. Școlile confesionale se vor înșira verosimil între școlile particulare.

Regatul Vechiu nu cunoaște școala confesională. Acolo legea întâia a învățământului primar școlar a fost în 1864 votată. Aceasta pronunță gratitudinea și obligativitatea învățământului pe lângă controlul statului. Dar obligativitatea învățământului primar general nu a putut intra în vigoare pentru diferite motive și lipsuri; a rămas numai pe hârtie. Mai intenziv a vorbit despre obligativitatea învățământului de stat proiectul dlui Sturdza din 1886, din care deși n'a devenit lege, totuși a servit drept bază pentru legile, cari s'au votat mai târziu. Legea lui Tache Ionescu din 1893 a împiedecat mai mult, decât ar fi sprijinit progresul culturalul sătenilor, și nici nu s'a putut executa, deoarece a lipsit – banul. Drept bază pentru proiectul de lege al dlui Anghelescu, au servit legea din 1896 și modificările ei, prin *tipul unitar al școlilor primare*.

Școala confesională deci pentru Vechiul Regat nu e o problemă, fiindcă nu o cunosc. Cu atât mai importantă problemă

e pentru Ardeal. În vechea Ungarie, deci și în Ardeal, în evul mediu numai confesiunile s'au ocupat cu învățarea poporului. Deja în timpul regilor din casa domnitoare *Árpád* erau două feluri de școli: *călugărești și parochiali*. În timpul regilor din diferite case domnitoare afară de acestea erau deja și școli comunale. După cataclismul dela Mohács, în timpul reformațiunii, în două zone culturale diferite s'a cultivat poporul nostru: *în școlile catolice și protestante*. Luther a dat o importanță deosebită școlii, privindu-o de „antișambra bisericeii.” El a dorit, că niminea să nu poată fi preot, înainte de a fi fost câțiva ani învățător. Că ce importanță avea aceasta, amintim numai activitatea apostolică, din Ardeal, a lui Honter. Unde s'a înființat o biserică protestantă, odată cu aceasta s'a înființat și școala. Așa era până la jumătatea a două a secolului trecut. Statul foarte târziu a început să-și îndeplinească obligațiunea de a susține școli; fără câțiva ani aproape o mie de ani au trecut dela înființarea regatului maghiar, până când în Ungaria veche și astfel și în Ardeal s'a deschis întâia școală primară de stat la 1873. În urma legii din 1868, s'a pornit valul organizării școlilor de stat, dar – istoria e martorul nostru – că bisericile erau totdeauna cele din urmă, cari și-au oferit școlile spre etatizare și totdeauna numai în cazuri extreme ale neputinței materiale. Și e bine de remarcat: n'au abzis niciodată definitiv de școlile lor, ci au menținut prin contracte dreptul de a recâștiga școlile în cazul îmbunătățirii situației lor materiale. Deci bisericile – în primul rând natural cele gr. orientale și gr. catolice – au ținut dârș la școlile lor confesionale. Iar statul maghiar nu s'a atins de școlile lor. Acolo a organizat numai școli de stat, unde a aflat teren gol; a insistat să umple golurile, a înființat școli mai bine prevăzute cu instrumentele necesare, prin aceasta a atârșat concursul nobil fără să fi trezit contraverse între școlile diferite. A atinge dreptul de puplicitate al școlilor confesionale, nici prin gând nu i-a trecut.

Acum proiectul de lege al d-lui Angheliescu simplaminte reduce școlile confesonale la gradul de *școli particulare*, ceea ce nu e altceva, decât primul pas la *etatizare*, deocamdată încă numai în formă deghizată și conciliantă.

Noi găsim, că scopul final, consolidarea și întărirea statului se poate ajunge și fără unificarea în felul aceasta a învățământului. Noi altfel am propune unificarea învățământului: statul să

creeze un cadru general pentru învățământul primar, să și fixeze scopul propus, să statorească modalitățile supravegherii și controlului, cu sancțiuni corespunzătoare și să lase alegerea metodelor și mijloacelor persoanelor morale interesate. Și în primul rând să nu abandoneze ajutorul material și moral al acestor persoane morale, cum sunt bisericile, mai ales atunci, când el însuși nu poate sacrifica atâta pentru școli, cât ar trebui. În felul proiectat de d-l Anghelescu însă statul nu numai abdică de acest ajutor, ba chiar exclude bisericile dela cooperare, fiindcă reducerea școlilor confesionale la rangul de școli particulare va cauza cu pe încetul slăbirea lor, acărei urmare va fi că bisericile vor fi nevoite a se retrage dela cooperare.

Definiția greșită a scopului școalei primare și relele ce urmează din aceasta.

Proiectul de lege estinde obligativitatea învățământului primar la 7 ani. Aceasta arată a superioritate și progres față de legea veche, care prevedea 6 ani pentru învățământ, dar în mijlocul situației mai avansate din Ardeal, totuși însemnează o scădere. Aceste 7 ani se împart în două faze, una e cursul inferior și general de 4 ani, celalt un curs superior, care va propune amăsurat ocupațiunei generale a populației din regiune, cunoștințe speciale. Organizația aceasta are diferite desavantajuri. Insuși d-l Anghelescu arată în motivare, că sistemul învățământului conform legilor vechi, era prea teoretic, ceace a cauzat, că țăranul nevăzând în școală o instituție, care să satisfacă necesitățile lui, a încunjurat școala; mai bine a plătit anticipativ maximalul pedepsei, 15 Lei și prin aceasta și-a răscumpărat liniștea pe un an întreg și n'a trimis copilul la școală. Acesta era motivul numărului foarte mare și inspăimântuitor al analfabeților în vechiul Regat. D-l ministru accentuează în repetite rânduri și conștient necesitatea unificării învățământului, totuși prin înființarea cursurilor superioare și inferioare va cauza un gol în intenzivitatea culturai generale poporale, care nu se va putea umple nici prin străduință îndelungată.

Ce cauzează ruperea organică a sistemului unitar al învățământului popular?

Definiția greșită a scopului școalei poporale. Din acest proton pseudos (primul fals) obvin toate urmările rele. Conform

articolului 56, elevii în cele 4 clase inferioare își câștig elementele culturii «*de cari au nevoe cei, cari vor să urmeze școli superioare.*» A privi școala primară de organ pregătitor pentru învățământul superior, e o greșală cardinală! Școala primară e pentru popor, pentru cultura păturilor celor mai largi ale popoului, spre a putea câștiga fiecare om oriunde în țară, în locurile cele mai ascunse, între munți, chiar și cel mai sărac fără excepțiune, cunoștințele spre a se ridica cultura poporală la gradul cel mai minimal, care se poate pretinde azi, la gradul, că fiecare cetățean al țării să știe cel puțin scrie și ceti. Școala primară e deci pentru popor și nu pentru fracțiunea mică a generației viitoare, care va continua studiile în școli superioare. În interesul acestei fracțiuni a jertfi scopul școlii primare este a o așeza la un punct de vedere greșit.

Din aceasta se nasc diferite neajunsuri. Unul e: orarul-dublu, al doilea: aglomerarea antiigienică și antipedagogică a cursurilor inferioare, al treilea: caracterul prea teoretic, ceace s'a exepționat tocmai de d-l Anghelescu în orarurile vechi. În cursurile superioare obiectele sunt acaleași, ca și la cursurile inferioare, numai cu ceva adaugare, amăsurată etății. Deci cursul inferior conține științele, cari s'ar ținea de cursul superior; astfel la cursul inferior se învață obicetele: geometria, istoria românilor, geografia, constituția și igiena. Toate acestea după părerea noastră ar avea loc numai la cursurile superioare, iar la cursurile inferioare ele s'ar expune numai în legătura cu cetitul, la propunerea limbii materne. Copilul nu e în stare să învețe aceste obiecte grele și nu ajută la aceasta nici dispozițiunea, de altfel foarte corectă, ca copilul întră în școală numai dupăce a împlinit etatea de 7 ani. Aglomerarea obiectelor în cursul inferior nu o justifică nimic, decât teama, că obligamentul pe 7 ani al învățământului, în viață nu se valputea realiza atât de ușor, cum o contemplează proiectul, fiindcă partea cea mai mare a copiilor va rămânea totuși numai cu 4 clase primare. Nici punctul de vedere al pregătirii la școlile superioare nu implică aceste cerințe, ba chiar spăimântează dela aceasta, fiindcă și acolo vor figura acele obiecte, amăsurat etății și scopurilor proprii ale școlilor secundare. Văzând aceasta aglomerare antipedagogică – ceace nu s'a putut aștepta tocmai dela medicul savant, Anghelescu – trebuie să dăm dreptate d-lui *Ghidionescu* care zice în critică sa, că legea voește a face din micul elev orășenesc al clasei IV primare, un mic enciclopedist.

Dacă se va putea face, nu știm. Dar nu credem. Fiindcă cel care cunoaște experiențele psihologice și pedagogice asupra copiilor din ultimii decenii, care cunoaște rezultatele valoroase obținute pe terenul cercetării progresului spiritual al copiilor, acela va găsi, că proiectul constituie un atentat la mintea copilului, acărui urmări periculoase, spirituale și igienice, nu vor lipsi.

Grădinile de copii.

Concepția cealaltă antipedagogică a acestei legi ar fi pozițiunea referitoare la grădinile de copii. De ce se înființează în întreaga lume civilizată grădini de copii? Pentru aceea, ca copiii mici, a căror părinți nu sunt destul de inteligenți, sau cari de dimineața până seara muncesc în fabrici și ateliere, sau afară pe câmp lângă sapă, coasă și în brazdele producătoare de pâine și cari n'au timp să îngrijească copiii și să supravegheze sănătatea lor spirituală și fizică, să ajungă sub îngrijirea conducătoarelor pricepute, cari să îngrijească copiii în localuri apte și igienice, sau sub cerul liber în aerul curat și să-i învețe în conformitate cu etatea lor. Grădinile de copii de felul acesta sunt binecuvântări pe seama părinților, cari se luptă cu greutățile vieții. *Dar scopul bine apreciat exclude obligativitatea generală, tocmai cum invoală această obligativitate principiul corect al învățământului primar.* Cum se poate deci impune această datorie și unor părinți, cari au și aptitudinea și inteligența și timpul pentru supravegherea, pentru îngrijirea sufletească și trupească a copiilor lor?

Dl. Anghelescu definează nimerit scopul și chemarea grădinilor de copii dar – întrucât are intențiuni bune – depășește scopul când prevede cercetarea obligativa a grădinilor pentru copii de 5 - 7 ani în anul întreg. Întrucât însă s'ar justifica îngrijorarea și teama noastră, cari ni se sugerează prin unele pozițiuni ale legii, că acume dl. ministru vrea să așeze și instituția aceasta, după un plan chibzuit, în serviciul românizării – despre ce ne vom ocupa într'un articol deosebit – atunci acest exemplu va dovedi cu multă docință, cât de periculoase urmări poate să aibă așezarea unei instituțiuni, altfel binecuvântate în serviciul unor scopuri străine și forțate.

Obligativitatea generală la grădinile de copii este un hiperzel, fiindcă locul cel mai bun, cel mai dulce și cel mai rod-

nic pentru copil e – familia. Sufletul îngrijitor și zelos al mamei nu-l înlocuește nici o instituție oficială. Învățătorul întâiu și neînlocuibil, care spune povești copilului și e tovarășul lui de joc, care îi încleștește mâinile la rugăciuni și îl învătă ordină: e *mama*. A rupe copilul din mijlocul familiei și fără o necesitate imperativă a-l băga într'o instituție publică, a putut fi principiul ideologiei Spartane și al statului ideal al lui Platon, ceace nu s'a realizat însă nici când, poate fi fantazmagoria unui sistem de Falanster, dar nu poate fi cerința unei politici de stat, care tinde la educație sănătoasă și la progresul culturii. Dacă privim chestia din punct de vedere sanitar, observăm imediat absurditatea ei. Unde vor conveni *în anul întreg* acești copii? In edificiul școalei? Dar acolo 10 luni de zile ține cursul primar, deci numai 2 luni sunt sălile neocupate și se pot lua spre acest scop în folosință. Se mai putea înțelege dispozițiunea, dacă s'ar referi numai la lunile din vară, când părinții sunt la câmp. Dar iarna? Nu sunt nici localuri, dar dacă ar și fi, nu sunt destul de intinse și aerisite. A-i aglomera în localuri necorespunzătoare, întunecate, cu aer stricat – este atentat în contra sănătății. Și oare s'ar putea pofți ca copilul să meargă la grădina de copii în haine subțiri, în zile grele de iarnă, pe străzi înzăpezite, sau în toamnă rece, vântuoasă și umedă, când cizmele și ghetele se înglodesc în noroi, când copilul cu degetele învinețite și afară din ghete, nici cum nu-și poate ascunde mâinile, fața și urechile înaintea frigului și organele înaintea bacteriilor amenințătoare. Da, aceasta e o concepție nenorocită atât din punct de vedere al învățământului cât și din cel al sănătății publice.

Propunerea religiei.

Cu această ocaziune am dori să mai vorbim despre dispozițiunile referitoare la propunerea religiei. Conform art. 61, *obiectul religiei se va fixa de către ministerul instrucțiunii publice* în înțelegere cu autoritățile superioare bisericești și că religia o va propune învățătorul, dar o va *putea* propune și preotul. Principiul exercitării libere a religiei, ceace este indicată în constituția țării, admite numai o singură rezoluție corespunzătoare: dreptul și datoria propunerii religiei îl au numai autoritățile superioare bisericești. Aci statul nu putea avea

alt drept de amestec, decât a fixa numărul orelor pe săptămână, a face posibil prin oferarea mijloacelor fizice și materiale creșterea și conducerea educației morale și a controla cărțile manuale spre a nu conține idei cari ating siguranța statului, ordinea publică și legile moralei publice. Dacă trece statul peste acestea, atunci se izbește de principiul exercițiului liber al religiei, abstragând dela aceea, că întrucât trece la un teren pentru care nu are chemarea, acolo, în cazul cel mai bun, e numai laic. Cum poate să fixeze ministrul gr. oriental al instrucțiunii publice, obiectul învățământului religionar pentru romano-catolici, reformați sau luterani?

Apoi: religia o propune învățătorul, dar *o poate* propune și preotul; o chestie atât de serioasă și importantă, acărei importanță pentru siguranța statului e imposibil a nu se vedea, nu se poate reglementa cu o asemenea latitudine absolută. Chestia ar cere, că religia să o propuie în toate locurile preotul și numai unde preotul n'ar putea o face, s'ar putea încredința învățătorului.

Se poate cerceta acest proiect important și din alte punctele de vedere. Unul e, că față de stările prezente întrucât și unde însemnează un progres și dezvoltare. Celalt, că stările actuale faptice, condițiunile intelectuale și mijloacele materiale cari ne stau la dispoziție, întrucât oferă speranță și perspectivă la realizarea planurilor și principiilor proiectului, de fără îndoială de mare concepție. Al treia, că ce ne oferă nouă minoritarilor spre păstrarea și progresarea culturii noastre naționale.

Dar despre acestea la altă ocazie.

Dacă în redactările noastre vor obveni oareșicari greșeli gramaticale sau de topică, rugăm onorații noștri cetitori, să fie cu considerare la aceea, că fiind crescuți și aderenți ai culturii maghiare, în decurs de 4 ani ne a fost imposibilă însușirea mai perfectă a limbii române și astfel sperăm, că eventualele erori vor fi scuzabile, drept răsplată a stăruințelor noastre serioase.

Pe cine reprezintă Partidul Maghiar?

Cei ce impută ungurilor, că au făcut o politică foarte proastă față de naționalități: bate în uși deschise la fiecare politician maghiar de seamă și cu minte clară. Nu se poate nega: opinia publică maghiară a crezut, că chestia naționalităților o scormonesc numai câțiva dascăli slabi, câțiva popi de potcă și câțiva gazetari cu părul sbârlit: pe aceștia trebuie să-i readucă la tăcere și atunci poporul nu se va gândi nici prin somn la niște chestii școlare, la politică de partid, la idealuri naționale și la asemenea „nimicuri”. După cataclizm am auzit apoi că această ușurință, care nu privește în viitor, a cauzat dezastrul Ungariei. Iată, ar fi crezut omul, că din tragedia noastră a învățat mult lumea nouă, care se aranjează în jurul nostru și în chestia minoritară experiențele vechi vor produce roade folositoare. Ce desamăgire! Dacă citești comentariile despre noi ale

Viitorului sau *Universului*, poți spune liniștit, că s'au tăiat cu foarfecile dintr'un ziar șovinist maghiar de acum 20 ani, care atăca partidul național român de pe atunci. Poporul maghiar nu face politică. Poporul maghiar nu urmează „așa zișii” conducători. Poporul maghiar nici nu vrea să audă despre partidul maghiar, care bine zis nici nu e maghiar, nici nu e partid, ci mai mult o cointeresare a domnilor feudali, a magnaților, a micilor potenți și a angajaților aceluia. Aproape nici nu e permis a ne mira, că chiar și ministrul minorităților are despre noi informațiuni de felul acesta și este o urmare logică a atitudinii comode, dacă *Viitorul* cu un gest disprețuitor isprăvește cu comunicatul de protestare al partidului maghiar.

În general și în întregime — orișice logică să fie aceasta — are asupra noastră un efect foarte supărător, dacă factorii îndrumători ai vieții publice române tratează într'un spirit atât de învechit chestia noastră sfântă

și și astăzi sunt capabili numai de atâta înțelepciune dela sine, în contul căreia cu un gest mare au fost în stare a arunca o tragedie mondială fără păreche atunci, când această tragedie s'a desfășurat – în vecinătate.

Dacă privim imparțial pe luptătorii vieții politice române, e imposibil a nu aminti cu o deosebită stimă concepția minoritară a d-lui Octavian Goga; poetul mult atacat și mult sărbătorit al românismului are o părere cu totul alta despre partidul maghiar, ca d-l ministru Tătărescu și motivarea calmă și nimerită a acestei păreri arată, că nu e vorba de săcăire politică, ci de declarația prețioasă a unei minți distinse, care s'a ridicat la un punct de vedere mai înalt. D-l Octavian Goga astfel și-a exprimat părerea în fața unui redactor al ziarului *Keleti Ujság* despre situația mult discutată a Partidului Maghiar, cum urmează:

– „Nu-mi place politica de struț, – zice d-l Goga. – Caut să privesc totdeauna în fața realității. După realitate judecând așa văd, că maghiarii din România s'au grupat fără nuanțe sociale, pe temei național, într'un partid. Acest partid maghiar e aproape aceeași formulă istorică, care sub regimul vechiu a grupat poporul nostru într'un partid.

Se manifestă aceeaș năzuință și aci la unguri.

– Eu astfel văd realitatea – continuă d. Goga – și eu nu pronunț nici o sentință în cauza aceasta, ci trag consecințele. E cert, că în România n'am aflat despre existența altei formațiuni politice maghiare, afară de partidul maghiar. Și aceasta o fixează cu această ocaziune. Dar pe de altă parte nu vreau să cad în greșala clasică a vechei politici maghiare. Dv. știți, că în ultimii 40 ani la Budapesta era concepția politică oficială, că mereu se trăgea la îndoială existența partidului național român. Într'aceea încercau să lecuiască nevoile politice ale poporului român prin tot felul de aventurieri politici. Știți Dv. foarte bine, că n'au recunoscut nici când partidul național român de reprezentant al românismului. Și se credea din partea oficialității maghiare, că sunt oameni între români, cu cari e foarte ușor a cădea de acord, fără a sta de vorbă cu partidul nostru.

– Nu e nici o nevoie – trage prima concluzie d. Goga – să arătăm, că ce cugetare inferioară era această politică de struț. Dacă nu din alta, dar cel puțin din acest trecut român apropiat am învățat, sau am putut învăța, că: negațiunea nu poate fi un punct de vedere politic.

– Chiar pentru aceasta eu stau departe de concepția dlui Tătărescu. Eu am luptat în contra acestei mentalități pe alte fronturi. Chiar pentru aceasta privind în fața realității, recunosc platforma și dreptul de existență a partidului maghiar. Cel puțin până atunci, până când nu se prezintă în sânul maghiarimei din România o altă formațiune politică mă declar, că sunt gata nu numai o arunca la o parte negațiunea, dar stând la vorbă cu fruntașii partidului, sunt gata a cercetă în comun acord din toate părțile problema maghiară și aducând aceasta în concordanță cu interesele statului român, vom încerca realizarea unei armonii cinstite între aceste două popoare.”

Se cade a mulțumi cu respect recunoscător dlui Octavian Goga

pentru aceasta declarație sinceră și înțeleaptă. Din partea noastră trebuie să mai amintim, că precum nu s'a putut reproșa nici până acum Partidului Maghiar că a stat în serviciul intereselor de clasă, de acum înainte cu atât mai puțin se va putea face aceasta. În numărul din 28 Aprilie al ziarului *Keleti Ujság* d. Árpád Paál a găsit cuvinte clasice despre soartea comună a maghiarimei, pentru a accentua unica gruparea, izvorită din interesele și sentimentele comune ale noastre, iar' unitatea aceasta, care se prezintă cu un imperativ categoric, va obliga mai curând sau mai târziu pe politicianii români, să adopte mentalitatea dlui Octavian Goga și să recunoască, ca Partidul Maghiar reprezintă de fapt întreaga maghiarime din România.

